

Đuro Kriste

NA RAZMEĐU BEZ MEĐA

(Neke značajnije veze između Dubrovnika i zaleđa)

Položaj nekog mjesta umnogome određuje i njegov značaj, pa i njegovu sudbinu u povijesnom slijedu vremena. Stjecanjem tih, a vjerojatno i nekih drugih okolnosti naš kraj - jugozapadni dio Popova polja - našao se na razmeđu suprotstavljenih interesa, etničkih, vjerskih, gospodarstvenih i mnogih drugih. Zbog toga je u dosadašnjem povijesnom tijeku često bio "taraba" preko koje su se sukobljavali i lomili različiti interesi. Može se samo pretpostaviti kako je onima preko kojih se često "preskače" s jedne i druge strane.

Vesna Mijović-Perić u svojoj studiji *Na razmeđu* (Zavod za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik, Monografije, knj. 14., 1997.) detaljno je opisala život pučanstva na području razgraničenom crtom koja je išla lancem brda od Konavala do Neuma. Slikovito i dokumentirano približila nam je to teško razdoblje borbe za opstanak. U razmeđe, kako je nazvala to područje, svrstala je predio nastanjen hrvatskim pučanstvom, njegovu tešku i svakodnevnu borbu s agresivnim idejama Osmanskog Carstva i stalnim pomjeranjem njegove moći prema Zapadu. Međutim, stanovništvo istočnog dijela toga područja odupiralo se, uz određeni oprez, kako ne bi narušilo uspostavljene norme dubrovačke politike prema tom carstvu. Osim konfrontacije s Turcima još je teže bilo sučeljavanje s pljačkaškim hordama iz Crne Gore i istočne Hercegovine. No, za pučanstvo toga dijela ipak je utješno bilo što su bili podanici Dubrovačke Republike, za čiju se slobodu i integritet isplatilo boriti.

Razmeđe sa sjeverne strane granične crte, od Bobana od Neuma, gdje također živi hrvatsko pučanstvo, bilo je u još težem položaju, jer su kao stalni podanici Osmanskog Carstva morali biti lojalni vladajućem sustavu, a pred svakom opasnošću spas su tražili na području Dubrovačke Republike. Zbog toga su često dovodili u nezgodan položaj i sebe i Republiku kao svoga zaštitnika, ali i saveznika Turske. Granica razmeđa tu i nije bila na crti

razdvajanja dviju država, nego nešto sjevernije, rijekom Trebišnjicom i Popovim poljem. Između te crte, opasnosti i straha za opstanak i državne granice, koja se prostirala lancem brda ispred Trnovice, Čepikuća, Podgore, Mravince, Trnove i Slanoga, živjelo je brojno hrvatsko pučanstvo s nadom i uzdanjem u Republiku i njezinu pomoć.

U takvim okolnostima i na takvom geografskom položaju život je bio pun nedaća i svakodnevnih opasnosti, ali ipak s nadom jer se i u najtežim trenucima granica mogla “preskočiti” i spasiti glava. Zbog toga je za sve ljude toga kraja Primorje i Dubrovnik, odnosno Dubrovačka Republika bila sigurno zaleđe. Danas se u političkom žargonu čuje izraz “meka granica”, pa ako bi se to primijenilo na razdoblje 17. i 18. stoljeća i taj kraj, moglo bi se reći da je tu bila jedna od najmekših granica. Zbog takvih okolnosti pučanstvo toga dijela razmeđa, i pored brojnih teškoća i stradanja, uspjelo je opstati. Mnogi su i otišli jer su im teški uvjeti slomili volju za životom. Uočljiva su tri migracijska pravca seobe stanovništva; jedan prema dolini Neretve i dalje sve do Imotske krajine, drugi u pravcu Primorja i Dubrovnika i treći, pomalo i neshvatljiv, u pravcu Hrasna i Dubrava. Čudno je zašto su ljudi selili na područje već postojeće turske države. Je li to težnja za gospodarskim jačanjem ili bježanje pred hajdučkim i uskočkim družinama, koje nisu znale za milost ako im se netko suprotstavio ili s njima nije bio voljan surađivati? Brojne njihove akcije, sačuvane u usmenoj predaji, potvrđuju takvu pretpostavku. Znači, trebalo je spasiti glavu pa makar utočište tražio i kod onoga koga ne voliš - tko ti je idejni neprijatelj.

O vezama s Republikom i uzajamnim odnosima u ovom ću izlaganju iznijeti neke podatke kojima bi se upotpunila spoznaja o životu pučanstva toga dijela razmeđa, ali i o brizi i utjecaju Dubrovačke Republike za opstojnost i prosperitet toga kraja.

SVI SU PUTOVI VODILI U DUBROVNIK

Geografski položaj župe Trebinje i njezina granična povezanost s Dubrovačkom Republikom opredjeljivali su i pučanstvo na sve jače povezivanje kako s Dubrovnikom tako i s čitavim Primorjem od Dubrovnika do Stona. Relativna blizina mora i Dubrovnika, kao važnog trgovačkog i kulturnog centra, davala je tom kraju i specifičan značaj. Stalno nastojanje Mlečana da Dubrovnik izoliraju i odvoje od turskog teritorija utjecalo je da je cijelo područje Popova polja, a posebno granični mu dio, sve više dobivao na stratejskom značenju.

Svaki rat sobom nosi i ostale nedaće, kao što su glad, neimaština, bolest i sl., pa je i taj kraj u vrijeme dugotrajnih ratova u 17. i 18. stoljeću bio opustošen

i izmrcvaren, a njegovo stanovništvo prinuđeno da se raseljava po raznim krajevima. Najviše ih je dospjelo u Dubrovnik i njegovu okolicu, jer su u Dubrovačkoj Republici tražili utočište i zaštitu. Svakako su najveće nevolje nastale dolaskom Turaka 1465., kada je i cijelo Popovo palo pod Turke, a još jače su se ispoljavale u kasnijem razdoblju, posebno u vrijeme Bečkih ratova (1683.-1699.), kada je uspjeh ili neuspjeh na bojnopolju odražavao raspoloženje i ponašanje okupacijskih vlasti prema domaćem pučanstvu. Blizina dubrovačkog teritorija omogućavala je spašavanje golog života, ali je za to imovina ostavljena na milost i nemilost progoniteljima, te je čovjek po tko zna koji put morao otpočinjati iznova. Osim nevolja, koje su stanovnici toga kraja imali s Turcima i na koje su se poslije izvjesnog vremena i navikli, velike su im neprilike, kako je i ranije navedeno, pričinjavali uskoci i hajduci koji su bili u službi Mlečana. Podatke o tome imamo u usmenoj predaji, ali i u pisanim izvorima. Tako trebinjsko-mrkanski biskup Antonio Primi (Ante Prvić) u svom izvješću Kongregaciji za širenje vjere u Rimu, 1675. godine, piše: "Pokrajina koju nastanjuju katolici na nekim je mjestima brdovita i kamenita, a na drugim mjestima ravna i plodna. Ta ravnica se zove Popovo. U dužinu se proteže dobar dan hoda, a u širinu 3 milje. Ne proizvodi ništa drugo osim prosa i sirka. Zimi se nalije vodom i postane jezero. Dijelom je u posjedu katolika, a dijelom pravoslavaca. Pokrajina je po sebi vrlo siromašna, siromašnija od svih ostalih pokrajina u drugim biskupijama, zbog toga što je kao najbliža moru kroz trideset godina rata između Mlečana i Turaka stalno pljačkana od hajduka mletačkih podložnika, koji su popalili sve kuće, otjerali svu stoku i ljude odvodili kao roblje."¹

Ta proganjanja od uskoka i hajduka rezultat su mletačke politike, koja je, kad je bila u ratu s Turcima, nagovarala uskoke i hajduke da upadaju na turski teritorij, a kada nije bila u ratnom stanju, onda im je to zabranjivala. No, i zavist i mržnja prema onima koji su ostali na rodnom ognjištu utjecale su da su česti pohodi i pljačke imali za cilj da još ponekoga natjeraju da napusti dom i priključi se hajducima ili uskocima. I materijalni položaj hajduka i uskoka u svemu tome igrao je značajnu ulogu, jer nestalni mali izvori prihoda od Mlečana nisu mogli zadovoljiti potrebe tih "beskućnika", pa ih je i to nagonilo na akcije suprotne poimanju većine današnjeg pučanstva. Još i sada znatan broj ljudi o njima ima pohvalno mišljenje i njihova junaštva su rado slušana uz gusle za vrijeme zimskih večeri. No, možda ih u svemu treba i razumjeti, jer teško se bilo snalaziti na ovoj vjetrometini između dvije sukobljene strane

¹ Andrija Nikić, Jugoistočna Hercegovina prije 300 godina, "Kršni zavičaj", 7, Franjevački samostan Imotski, 1974., str. 9.

koje su imale isti cilj - osvajanje, a postizanje toga cilja uvijek je išlo preko leđa domaćeg čovjeka, raspetog između htijenja i nemoći i u stalnoj dilemi: otići ili ostati. Neki su ostajali, a neki otišli vraćajući se samo u osvetničke pohode. Sve je to unosilo nemir i stvaralo mržnju i sukobe, što je okupatoru i bio cilj.

Taj kraj bi se, bez sumnje, mogao svrstati u dubrovačko zaleđe jer je i graničio s Dubrovačkom Republikom. Relativna blizina Dubrovnika (šezdesetak kilometara), njegova neutralnost i, posebno, fleksibilnost vođenja politike pridonijeli su da ljudi u Dubrovniku traže spas i zaštitu. Zbog toga bi se moglo reći da je Dubrovnik u srednjem vijeku, a posebno u 17. i 18. stoljeću, imao snažnog utjecaja na društveno-ekonomske, političke i vjerske prilike u tom kraju.

I između dviju konfrontiranih sila nije bilo spokoja, ali je vještina dubrovačke diplomacije uspjela, makar i uz formalno priznavanje turskog suvereniteta, sačuvati status slobodnog teritorija sve do dolaska Francuza 1808. godine.

“Zaleđe Dubrovnika bilo je značajno za njegov razvoj, posebno kad je u jednom periodu Dubrovnik bio potisnut s mora od strane Venecije, a poznato je da su još od 1186. godine sa Kulin-banom dubrovačke karavane nezadrživo prodirale po vrletima Balkana izvlačeći iz njegovih njedara rude, roblje, stočne i agrarne proizvode.”² Dubrovčani su se mogli naći u mnogim krajevima, kao što su: Fojnica, Olovo, Trepča, Kopaonik i druge, gdje su ostavljali traga u privrednom i kulturnom razvoju, a negdje su se njihovi potomci nastanili i ostali sve do danas. Vještina u izradi zanatskih proizvoda i vađenju rude Dubrovniku je donosila velike prihode i značaj, a kupnja proizvodnih dobara i njihova prodaja na inozemnom tržištu, što je omogućavala jaka mornarica, sve više je pridonosila da je Dubrovnik igrao značajnu ulogu u svjetskim zbivanjima, posebno na Balkanu, tada uzavrelom i nemirnom području. Ruda je bila tražena roba na Zapadu, a Dubrovnik je imao mogućnosti da je iz svoga zaleđa (karavanskim prijevozom) dopremi do luka, odakle je brojnim jedrenjacima otpremana u sve krajeve svijeta. Tada se na Zapadu mnogo olova trošilo za pokrivanje crkava i palača, pa je, prema dubrovačkim podacima, bilo karavana koje su po 300 konja odjednom donosili olova u Dubrovnik.³

Dubrovnik se uspio uzdignuti među vodeće pomorske sile zahvaljujući koliko svojoj pomorskoj umješnosti toliko i svojoj diplomaciji. On je živio na

² Josip Luetić, *Monografija Dubrovnika*, Turist-komerc, Zagreb, str. 17.

³ Vinko Miholji, *Rudarstvo u BiH u srednjem vijeku*, Povijest hrvatskih zemalja BiH, knj. I., HKD “Napredak”, Sarajevo, 1942., str. 653.

rubu golemoga Turskog Carstva, iz kojeg je trgovinom izvlačio velike koristi. S druge strane, bio je u prijateljstvu sa Španjolskom i papom, koji su u 16. stoljeću bili predvodnici borbe protiv turske prisutnosti na Balkanu i Sredozemlju. Bilo je potrebno pronalaziti i povlačiti pravilne diplomatske poteze da bi ostao prijatelj i jednom i drugom kolosu. Najbolje rješenje bila je neutralnost, što mu je često omogućilo da trguje i kada njegovi prijatelji međusobno ratuju.⁴

“Stotinama godina Dubrovčani su posebnu pažnju poklanjali osmanskim vlastodršcima u Hercegovini, jer je zaleđe namirivalo njihove vitalne potrebe. Tuda je prema Dubrovniku tekla trgovačka žila kucavica. Želja je bila Dubrovčana da zaleđe uvijek bude u posjedu prijateljske države. Dakako budila se i stara zamisao da zaleđe pripadne Dubrovačkoj Republici.”⁵

Izvjestan broj ljudi iz zaleđa, posebno iz jugozapadnog dijela Popova polja, kako ćemo kasnije vidjeti, aktivno je sudjelovao u mnogim aktivnostima vezanim za prosperitet i očuvanje integriteta Dubrovačke Republike.

U situaciji, kada je osnovno sredstvo prijevoza na kopnu bio konj (karavanski prijevoz), blizina proizvodnih mjesta je povoljno utjecala na opredjeljenje za kupnju proizvodnih dobara. Zbog toga je Popovo polje kao ekonomska baza bilo privlačno za dubrovačke trgovce, koji su odatle nabavljali meso, mliječne proizvode, jaja, vunu i ostalo. U izvješću trebinjsko-mrkanskog biskupa navodi se da “kršćani ne trguju ni s kim osim s Dubrovnikom i prilaze izvan zidina”.⁶

O trgovačkim i drugim vezama zaleđa i Dubrovnika svjedoči nam i Ivan Stojanović u knjizi *Povijest Dubrovnika*, gdje kaže: “U staro doba Republike, prije dolaska Turaka, Bosna, Hercegovina i Srbija trgovahu po suhom s Dubrovnikom, a preko Dubrovnika i s Republikom Mletačkom i ostalom Italijom. Poslije kad dođoše Turci, Dubrovnik sklopi savez da Turska brani Republiku. Ostade neprekidno trgovanje s Hercegovinom i pod Austrijom, privatno i javno, što je bilo do jučer, može se reći, na Pločama, na Taboru, tri puta na nedjelju. Cijeno se prodavalo meso goveđe i bravlje, vosak i med, i voće, i svako blago Božije.” Trgovina se odvijala preko skala ili skela, koje su predstavljale luku ili pak trgovište, što se u vrijeme kuge pretvaralo u tabore pod strogim nadzorom sanitetskih radnika. Takva trgovišta bila su u

⁴ Josip Luetić, isto, str. 19.

⁵ Vesna Mijović-Perić, Na razmeđu, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, Monografije, knj. 14., Dubrovnik, 1997., str. 180.

⁶ Ivan Stojanović, *Povijest Dubrovnika*, Srpska dubrovačka štamparija “A. Pasarić”, Srpska dubrovačka biblioteka, br. 1, Dubrovnik, 1903., str. 377.

Čepikućama, Kliševu, Orašcu, Brgatu, Postranju, Stravči, Mrcinama i Banima.⁷

Kao rezultat tijesne povezanosti Dubrovnika sa zaleđem je i njegovo naseljavanje pučanstvom iz okolnih sela Primorja, ali i graničnog pojasa Hercegovine. O tome svjedoči i Ivan Stojanović u svojoj studiji *Povijest Dubrovnika*, gdje navodi:

“Dubrovnik je naseljen porodicama iz okolnije sela, koje dolazahu u grad da tjeraju trgovinu i zanate, toliko da posta običan zakon u Republici da seljanin treba da dođe u grad kada postane imućniji i da bude građanin. Susjedni Hercegovci selili bi se u Dubrovnik da uteku (pobjegu) od turskog jarma. Nema porodice dubrovačke (osim onijeh što dođoše iz susjedne Italije) koja nije porijeklom iz Hercegovine ili kojeg okolnoga sela.”⁸

Radi svoga intenzivnog razvoja Dubrovniku je trebalo dosta radne snage, a radi društvenog uređenja posebno je bila tražena ženska radna snaga. Naime, pripadnici vlastele držali su sluškinje (famule), pa su one iz Murlakije, kako je nazivana Hercegovina, bile najpodesnije jer su taj poziv rado prihvaćale i, na zadovoljstvo svojih gospodarica, dobro ga obavljale. “Bilo je kuća vlasteoskije koje su dijelile svoje sluškinje na toliko vrsta kao što su: spravljenice (sluškinje od mnogo godina) pa pripitomljene ili srednje djevojke, te najposlije čupe ili čupavice, koje su istom došle sa sela.”⁹ Siromaštvo je te djevojke nagonilo da idu “trbuhom za kruhom”, a stalna opasnost i neizvjesnost za život u rodnom kraju utjecala je da su se rado odlučivale za poziv “famule” u nekoj dubrovačkoj obitelji. Mnoge su dobro prošle, pa se i udale za nekoga muškarca koji je na sličan način došao iz Murlakije ili Bosne, kako je bio općenit naziv za područja dubrovčkog zaleđa. O tome nam svjedoče i matične knjige iz tog razdoblja, u kojima je registrirano mnogo brakova sklopljenih između supružnika s područja ondašnje župe Popovo. Iz podataka u matičnim knjigama župe Grad u Dubrovniku možemo utvrditi da je samo tijekom 18. stoljeća preko 170 rodova s područja Hercegovine spomenuto u raznim upisima (krštenja, vjenčanja, smrt). Od njih je preko 90 s područja Popova polja i njegove bliže okolice, a 65 ih je iz župe Popovo (Trebinja, Cicrina, Trnčina i Velja Međa).¹⁰

Dubrovnik je imao poseban utjecaj na vjerske i kulturno-obrazovne prilike u graničnom pojasu, jer je Republika sebe na neki način smatrala zaštitnicom

⁷ Vesna Mijović-Perić, isto, str. 47.

⁸ Ivan Stojanović, isto, str. 374.

⁹ Isto, str. 388.

¹⁰ Marijan Sivrić, Neki upisi hercegovačkih prezimena u maticama župe Grad u Dubrovniku od početka 18. stoljeća do pada Republike 1808., “Hercegovina”, 3, Mostar, 1983., str. 124.

katoličke vjere u u Turskoj.¹¹ Moglo bi se reći da je Dubrovnik više bio posrednik utjecaja Rimske kurije, kojoj je bez sumnje bilo stalo da se suprotstavi širenju shizme, ali i sve intenzivnijoj islamizaciji toga kraja. “Republika uze pod svoju vlast i svećenstvo i za nekoliko vjekova preteče zakone ‘jozefinske’. U Dubrovnik nije bilo potrebno da dolazi papa, jer Dubrovčani držahu o svom trošku po svemu turskom istoku do 200 crkava i tako pomagahu katoličku vjeru”, navodi Ivan Stojanović u *Povijesti Dubrovnika*.¹²

Ocijenivši prilike u tom kraju, Rimska je kurija odlučila ojačati svoj utjecaj kako bi se postigli bolji rezultati. To se naročito osjetilo nakon osnivanja Kongregacije za širenje vjere (Congregatio de Propaganda Fide) 1622. godine. Kongregacija je odlučila školovati veći broj domaćih ljudi za svećenička zvanja, jer se smatralo sa će oni imati više uspjeha nego stranci koji ovdje dođu. U tom smislu je i razumljivo, iako djeluje impresivno, da je u razdoblju 17. i 18. stoljeća sa relativno malog područja (od Belenića do Graca) preko trideset mladih ljudi pohađalo vjerske škole, od kojih su neki postali istaknute osobe u crkvenoj hijerarhiji. Najveći broj ih je, poslije školovanja služio u župi Popovo, čije je sjedište bilo u Rupnom Dolu (Dolzano), a kasnije u Trebinji (Trebigna).

Nepobitno je da su ti ljudi bili i prvi nositelji pisane riječi na ovom prostoru, jer nitko osim njih nije znao čitati ni pisati. “Svi su siromašni i uništeni od hajduka i Turaka. Također nema nijedne pismene osobe da bi se s njom čovjek mogao sporazumjeti pismenim putem. Svi su neuki i nepismeni. Bave se samo zemljoradnjom i stočarstvom”, navodi u svom izvješću trebinjsko-mrkanski biskup Antonio Primi.¹³

Iako je Dubrovnik po svom društvenom ustroju i brizi za razvoj obrazovanja i kulture bio poznat u svijetu, teško je vjerovati da su spomenuti svećenici stekli cjelokupno obrazovanje u Dubrovniku. Istina, još u 15. stoljeću je u Dubrovniku postojala Franjevačka bogoslovija dalmatinsko-istarske provincije, a nešto kasnije, 1658., i Isusovački kolegij (Collegium Ragusinum), koji je preuzeo ulogu dubrovačke gimnazije sve do 1773., kad je ukinut isusovački red, a nastavnici Kolegija napustili su Dubrovnik. Od tada pa do pada Republike Kolegij su vodili redovnici (skolopi, isusovci, franjevci, pavlini). Prema tome, pripadnici franjevačkog reda u Dubrovniku su i mogli završiti

¹¹ Vuk Vinaver, *Dubrovnik i Turska u 18. vijeku*, SAN, PI CCCXXXI, Istorijski institut, Beograd, knj. 11., str. 19.

¹² Ivan Stojanović, isto, str. 445.

¹³ Andrija Nikić, isto, str. 11.

U Trebinji je sačuvana usmena predaja o vremenu kada nitko nije bio pismen osim Joze Soldića i dume (župnika).

školovanje, dok su klerici vjerojatno slani na školovanje u Italiju. Tako Vinaver navodi da je biskup Andrijašević završio školovanje u Dubrovniku, odnosno na području Dubrovačke Republike, što ne znači da nije netko i od klerika mogao završiti školovanje u Dubrovniku, pogotovu što je i upravljanje Kolegija povremeno davano raznim redovničkim zajednicama. Tako su pijaristi ili skolopi došli na poziv Marije Terezije 1777. godine. Upravljali su Gimnazijom do 1854. godine, kada su je ponovo preuzeli isusovci.¹⁴

“Iz Dubrovnika je na viši studij u Italiju godišnje odlazilo po šest plemića i dva pučanina sa stipendijama od po 30 zlatnih škuda, što će reći da je studiranje prava, medicine ili drugih znanosti bilo jedino moguće u Italiji”, navodi Sonja Seferović u “Dubrovačkom vjesniku”. Prema tome, moglo bi se pretpostaviti da su kandidati iz dubrovačkog zaleđa najvjerojatnije završili prvi dio školovanja u Dubrovniku, a da su na viši studij odlazili u Italiju. Potvrdu takvog mišljenja daje nam i Ignac Voje u časopisu “Naše more”, broj 5, gdje navodi da je pripremna faza svećeničkog obrazovanja, naročito za naše ljude slavenskog podrijetla, bila u Dubrovniku u rukama pojedinih svećenika.

Spomenuti autor također navodi da je školovanje i osposobljavanje obrtnika vršeno na osnovi ugovora, a trajalo je, zavisno od vrste zanimanja, od 2 mjeseca do 12 godina. Želja za obrazovanjem, kaže autor, i učenjem jedne od perspektivnih struka zahvatila je i krug ljudi iz dubrovačkog zaleđa. Čak su bili spremni da za to naukovanje plaćaju sami dosta visoku cijenu.¹⁵

Školovanje obrtnika u Dubrovniku teklo je dosta uspješno i po planu, ali u školovanju laičkih svećenika bilo je dosta teškoća, pa i pokušaj osnivanja Trebinjskog kolegija nije uspio. Naime, trebinjsko-mrkanski biskup Tomo Budislavić je testamentom ostavio veću svotu novca Bratovštini sv. Roka u Dubrovniku u svrhu izgradnje Kolegija u kojem bi se školovao svećenički kadar za potrebe trebinjsko-mrkanske biskupije. Kolegij je otvoren 1637. godine i imao je 6 đaka i jednog učitelja, a već 1643. je preseljen u Loreto (Italija) i priključen je tzv. Ilirskom kolegiju.¹⁶

¹⁴ Mijo Korade, Hrvatsko srednje školstvo u 17. i 18. stoljeću, *Nastavni vjesnik*, 6, Zagreb, 1997., str. 19. i 20.

¹⁵ Sonja Seferović, Iz prošlosti Dubrovnika, *Dubrovački vjesnik*, 1621, 1981. Ignac Voje, *Naše more*, 5, str. 175.

¹⁶ Bazilije Pandžić, Trebinjski kolegij u Dubrovniku, “*Kršni zavičaj*”, 9, 1976., Franjevački samostan Imotski, str. 36. Ilirski kolegij u Loretu, osnovao je papa Grgur XIII., a vodili su ga isusovci do 1773. godine. Bio je namijenjen za balkanske krajeve pod Turcima, ali su većim dijelom u njemu bili mladići iz Dalmacije. U istu svrhu djeluje i Ilirski kolegij u Fermu od 1663. do 1746. pod upravom rimskog Zbora za širenje vjere. (Vidi: M. Korade, Hrvatske srednje škole u 17. i 18. stoljeću, *Nastavni vjesnik*, 6, str. 20.)

Dakle, očito je da su svjetovni svećenici uglavnom išli na studije u Italiju, dok su pripadnici franjevačkog reda bili u mogućnosti da se školuju u Dubrovniku, što opet ne znači da su baš svi tu i završili školovanje. Na primjer, Blaž iz Graca, teolog i propovjednik, u svom izvješću Kongregaciji u Rim, za sebe kaže: "Oдох na studij u Italiju."

IMENA KOJA SU ZASLUŽILA SJEĆANJE

Radi boljeg sagledavanja stanja na području nekadašnje župe Popovo, pa i šireg područja, navest ću s kraćim podacima izvjestan broj ljudi iz toga kraja, koji su se školovali u Dubrovniku ili u Italiji, a poslije školovanja su se vratili u svoj kraj kako bi pridonijeli njegovu razvitku.

Jedno od poznatijih imena s toga područja svakako je BAZILIJE RAVNJANIN. Po nazivu *Ravnjanin* moglo bi se zaključiti da je i podrijetlom iz Ravnoga, gdje se i spominje kao župnik 1578. godine, kada je napravljena Crkva rođenja BDM i koju su, kako na ploči piše, podigli Boško i Nikola Andrijašević.

TOMO MEDVJEDOVIĆ (Ursini), nekada zvan i Baštić (Bastich), rođen je u Orahovu Dolu. Bio je barski nadbiskup i primas Srbije. Preporučan je od kardinala Cinila Aldobrandinija kod pape za vođenje politike na Balkanu u borbi protiv Turaka. Smatrao je da su Popovo i Zažablje nekada pripadali Naronitanskoj biskupiji (tada po njemu Stjepanskoj), pa je u tom smislu i tražio od Kongregacije iz Rima da se na tom području osnuje nova tzv. Stjepanska biskupija. Nadbiskupom Bara postao je 1599. godine, a umro je 1608. godine.¹⁷

BENEDIKT MEDVJEDOVIĆ je također iz Orahova Dola i bio je bratić prethodno spomenutog Tome Medvjedovića. Imenovan je biskupom Lješa u Albaniji 1621. godine. U izvorima se spominje kao Benedetto Orsini ili Benedictus Orsinus. Suradivao je s biskupom Dominikom Anrijaševićem i ponovno pokrenuo ideju o osnivanju Stjepanske biskupije.¹⁸

TOMO TOMIČIĆ se 1736. godine spominje kao skopski nadbiskup (Archiepiscorum Scopiensem Tomam Tomičić),¹⁹ kada je posjetio župu Popovo, iz čega bi se moglo pretpostaviti da je i on bio podrijetlom iz toga kraja. U Orahovu Dolu i danas egzistira rod Tomičića koji su nastali od Boškovića.

¹⁷ Marijan Sivrić, Pismo Rimske kurije trebinjsko-mrkanskom biskupu Krizostomu Antiću 1631. godine, *Tribunia*, 3, Zavičajni muzej, Trebinje, 1977., str. 155. i 156.

¹⁸ Isto.

¹⁹ P. B. Pandžić, *De Dioecesi Tribuniensi et Mercanensi*, Studia Antoniana, Cura Pontifici, Athenaei Edita, 1959., str. 100.

DOMINIK ANDRIJAŠEVIĆ potječe iz poznate obitelji Andrijaševića iz sela Rupni Dol kod Ravnoga. Rođen je 1572. godine, a na položaj skadarskog biskupa imenovan je 1622. Bio je u službi velikog vojvode od Toskane i isticao se u diplomatskim akcijama protiv Turaka. Bez sumnje spada u najmarkatnije ličnosti u prvoj polovici 17. stoljeća. Kao vječiti zavjerenik protiv Turaka odlazio je u Rim, Grac, Prag, Beč, Napulj i Madrid, sve u težnji da dobije naklonost za pokretanje akcija kojim bi se ovi naši krajevi oslobodili od Turaka. U svojim diplomatskim akcijama išao je papi (1595.) i austrijskom caru (1605.), a 1598. godine bio je u jednoj misiji Dubrovačke Republike u Veneciji. Njegova stalna suradnja s istaknutim ličnostima ustaničkog pokreta stvarala mu je velike neprilike u obavljanju vjerske funkcije, te je morao napustiti skadarsku biskupiju. Priželjkivao je položaj senjskog ili skopskog biskupa, ali mu se ta želja nije ostvarila. Dubrovčani su razmišljali da ga se imenuje za stonskog biskupa, ali se ni to nije ostvarilo. Bio je proganjan, pa i zatvaran, da bi kasnije bio pozvan u Rim, gdje je preuzeo dužnost predsjednika Bratstva sv. Jeronima. Umro je u Rimu 1632. godine.²⁰

BLAŽ IZ GRACA se spominje 1606. godine kao župnik u Gracu, a kasnije i u Ravnom. U izvješću, koje je 1624. podnio Kongregaciji u Rim, za sebe kaže da je 35 godina djelovao u mostarskoj odnosno stjepanskoj biskupiji. Rođen je, kako navodi, u stjepanskoj biskupiji (vjerojatno Gracu), a pripadao je redu Male braće dubrovačke provincije. Ranije se bavio trgovačkim poslovima, a zatim je otišao na studije u Italiju, s kojih se vratio na rad u trebinjsko-mrkansku biskupiju. Obišao je, kako u izvješću navodi, sela: Orahovo (Orahov Dol), Kijev Do, Golubinac, Beleniće, Dubljane, Dračevo, Čvaljinu, Ravno, Velju Među, Trebinju, Gradac, zatim Vidonju, Kišev Do, Hum, Dobrane i Neretvu, te najposlije Mostar, s ciljem da utvrdi pravo stanje u tim mjestima (broj katoličkih kuća i crkava).²¹

ILIJA BOŠKOVIĆ je rođen 1652. godine u Orahovu Dolu, u poznatoj obitelji Boškovića. Kao devetnaestogodišnjak bio je na školovanju u Fermu (Italija), kamo ga je uputio trebinjski biskup Antonio Primi. Tada, kako biskup kaže u izvješću, u trebinjskoj biskupiji nije bilo svećenika osim tri bosanska franjevca koji su službovali u Gracu, Ravnom i Žurovićima. Izgleda da je Bošković prvi klerik koji je došao na rad u rodno mjesto, u župu Popovo. Iako je sjedište župe bilo u Rupnom Dolu, zbog sigurnosti, često je boravio u

²⁰ Marijan Sivrić, isto, str. 155. i 156.

Vuk Vinaver, *Dominik Andrijašević*, Godišnjak Istarskog društva BiH, god. X., Sarajevo, 1959., str. 366. do 382.

²¹ Andrija Nikić, Izvještaj fra Blaža iz Graca, "Kršni zavičaj", 8, Franjevački samostan Imotski, 1975., str. 30.

obiteljskoj kući u Orahovu Dolu, u neposrednoj blizini granice Dubrovačke Republike. Početak Bečkih ratova, 1683. godine, donio je tom kraju brojne nevolje, kako od Turaka tako i od hajduka i uskoka. Preseljavanje stanovništva iz Zazažablja, koje je izveo mletački general Carnaro, iritiralo je Turke koji su i za najmanji prijestup drastično kažnjavali domaće pučanstvo. Tako su, 1687. godine, spalili Orahov Dol, kada je i don Ilija pobjegao u Dubrovnik. Nakon izvjesnog vremena se vratio, ali budući da nije odobravao postupke hajduka i uskoka, oni ga, 1692. godine, prilikom održavanja mise u rodnom selu ubiju. Izgleda da su Boškovići tada i definitivno napustili Orahov Dol i prešli u Dubrovnik. Među njima bio je i Nikola, otac glasovitoga svjetskog znanstvenika Ruđera Boškovića.²²

MARKO ANDRIJAŠEVIĆ je iz Rupnog Dola. Rođen je 1688. godine, a spominje se kao polaznik studija u Femu. Po povratku imenovan je 1706. godine župnikom u Ravnom u župi Popovo. I on je morao bježati ispred Turaka, što saznajemo iz izvješća trebinjsko-mrkanskog biskupa 1703. godine, kada navodi da je Marko Andrijašević poučavao polaznike Isusovačkog kolegija u Dubrovniku, kamo je pobjegao jer je bio osuđen na smrt, što je mnoge muslimane pokrstio kada je bio župnik u Popovu. Kasnije se spominje i kao nadbiskup Sofije.²³

IVAN ANDRIJAŠEVIĆ se spominje kao svećenik u Dubrovniku 1664. godine, kada je, prema podacima iz matične knjige krštenih, zamjenjivao brata Nikolu Andrijaševića prigodom kumstva djetetu Mihe Dobroslavića sina Ivanova. Drugi se put spominje kao kum Kati, kćeri Mihe Bogišića (R. D. Ioanes Giorhii Andriasci).²⁴

VINCENT ANDRIJAŠEVIĆ je 1739. godine bio župnik u Popovu, što je vidljivo iz upisa u matičnim knjigama te župe. U usmenoj se predaji spominje po sporu sa župljanima u selu Ravno. Rasprava je vođena u Dubrovniku i njegov prevoditelj na talijanski jezik bio je Marko Sitnić iz Ravnoga. (Radi se o Marku Matkoviću, koji je bio mornar, te je znao talijanski jezik. Imao je nadimak Marko Mali.)

FILIP DOBROSALJIĆ (Dobroslavić) bio je župnik u Ravnom 1604. godine. I rođen je u Ravnom, gdje su Dobroslavići tada živjeli. Župnikom ga

²² Bazilije Pandžić, Don Ilija Bošković, "Kršni zavičaj", 8, Franjevački samostan Imotski, 1975., str. 30.

²³ Vuk Vinaver, isto, str. 19.

Za Andrijaševića se pokatkad navodi da su iz Ravnog, što je vjerojatno nastalo prema natpisu na ploči ugrađenoj na Crkvi u Ravnom. Međutim, rod Andrijaševića je živio u Rupnom Dolu, gdje je bilo i sjedište župe Popovo.

²⁴ Marijan Sivrić, Neki upisi hercegovačkih prezimena u matične knjige župe Grad u Dubrovniku od sredine do konca 17. stoljeća, "Hercegovina", 1, Mostar, 1981., str. 148.

je imenovao Tomo Medvjedović, biskup novouspostavljene Stjepanske biskupije.²⁵

DAMJAN DOBROSLAVIĆ bio je župnik u Popovu u dva navrata, i to 1708. godine, kada za sebe navodi da je "viceparocho", i 1733. godine "parocho legissimo della chiesa s. Nicolo da Rupni Do". Spominje se i u matičnim knjigama u Dubrovniku 1701. godine, kada je krstio Mihu, sina Petra Dobrosravića. Umro je 1743. godine u Dubrovniku u 74. godini života.²⁶

PETAR RADI(Ć), za kojega trebinjsko-mrkanski biskup Sigismund Tudisić kaže da je rođen u "jednom seocetu u Popovu" (nativo uno de casali di Popouo), te da je 1751., kada je izvješće dostavljeno, imao je 60 godina. Je li Petar Radi(ć) iz Planjaka, gdje danas žive Radići, ili je iz Velje Međe, gdje su ranije živjeli, teško je reći. Međutim, sigurno je iz Popova.²⁷

ĐURO SUNDŽIĆ je iz Glumine. Bio je župnik u Popovu 1708. godine, što se vidi na prvoj stranici matične knjige krštenih župe Popovo za 1708. godinu.

MIHO SUNDŽIĆ je također iz Glumine, a bio je na dužnosti župnika u župi Popovo od 1709. do 1717., što se vidi u matičnim knjigama toga razdoblja.

ANDRIJA ZVONO se spominje u izvješću trebinjskog biskupa Tudisića 1751. godine kao tridesetdevetogodišnjak, što znači da je rođen oko 1712., kada je rod Zvono živio istovremeno u Veljoj Međi i Trebinji. Studirao je u Fermu (Italija), a od 1733. do 1748. godine bio je župnik u Trebinji. Vjerojatno je sjedište župe Popovo iz Rupnog Dola preneseno njegovim imenovanjem za župnika.

DOMINIK SOKOLOVIĆ je najvjerojatnije iz Velje Međe, jer su Sokolovići (današnji Sokoli) u ono vrijeme živjeli u Veljoj Međi. Spominje se u povodu smrti dubrovačkog biskupa Nikole Ferića 1819. godine (Dominicus Socolovich per 18 annos ut vicarius capitularis diocesim gubernavit). Bio je i kapitularni vikar trebinjske biskupije. Umro je 1837. godine.²⁸

PETAR MILOŠEVIĆ Ivanov rođen je u Prijevoru (Trnčina) oko 1680. godine. Studirao je u Dubrovniku (la morale teologia). O njegovu djelovanju nalazimo podatke u matičnim knjigama župe Popovo.

PETAR MILOŠEVIĆ Đurin, također iz Prijevora, rođen je oko 1710. godine. Studirao je u Dubrovniku (che a studiata a Ragusa la morale).²⁹ Osim te dvojice Miloševića spominje se kao svećenik i ĐURO MILOŠEVIĆ Ivanov iz Prijevora.

²⁵ Marijan Sivrić, isto, str. 154.

²⁶ Marijan Sivrić, isto.

²⁷ Marijan Sivrić, isto.

²⁸ Bazilius Pandžić, De Dioecesi Tribuniensi..., str. 152. i 153.

²⁹ Isto.

PETAR BUKVIĆ iz Ravnog rođen je oko 1714. godine, jer za njega biskup Tudisić 1751. godine navodi da ima 37 godina. Studirao je u Fermu (Italija). Bio je župnik 1746. godine u Ravnom, gdje je i ubijen od uskoka.³⁰

ILIJA VUKAS je iz Velje Mede, a dužnost župnika obavljao je u Ravnom, što je vidljivo iz matičnih knjiga župe Popovo. I on se spominje u izvješću trebinjskog biskupa Čubranovića 1858. godine kao “viceparocho”.³¹

PETAR BRONZIĆ je rođen u Prapatnici, parokija Gradac. Njega biskup Tudisić spominje 1751. godine kao tridesetpetogodišnjaka, što znači da je rođen oko 1716. godine.³²

NIKOLA ANDRIJAŠEVIĆ je bio župnik u Trebinji od 1796. do 1832. godine, kada je i umro. Pokopan je u Čepikućama, gdje i danas živi rod Andrijaševića zvani Mrše.³³

JOZO ŠKURLA CVJETKOVIĆ je iz Trebinje, gdje je dugo bio župnik. U Ljetopisu župe navodi se podatak 1750. do 1799. godine, što treba uzeti s rezervom. Spominje se i kao generalni vikar trebinjskog biskupa Anselma Katića. Umro je u Trebinji, gdje je i pokopan kod Crkve sv. Roka.³⁴

IVAN VLAHINIĆ je rođen u Ravnom, a župnik je bio u Trebinji u dva navrata, 1850. i 1869. godine. Umro je u Trebinji 1885. i pokopan je kod Crkve sv. Roka.³⁵

MATIJA KOJIĆ se spominje kao svećenik iz Popova. Rođen je u Ravnom, gdje su tada Kojići živjeli, a kasnije su, 1739. godine, prešli u Grabov Do (Cicrina).³⁶

Kao svećenik iz toga kraja spominje se i ANDRIJA LAZAREVIĆ, rodom iz Hotnja (Gradac), a studirao je u Fermu. Bio je generalni vikar trebinjske biskupije. MIJO IVANIŠEVIĆ, rodom iz Glumine, također je studirao u Fermu. STJEPAN VULIĆEVIĆ iz Belenića, rođen je oko 1715. godine, studirao je u Dubrovniku (la morale). JOSIP PAŽIN rođen je u Glumini oko 1719. godine. Spominje se, uz Jozu Cvjetkovića Škurlu, 1792. godine u povodu smrti trebinjskog biskupa Anselma Katića (Capitulum Ragusinum Josephum Pagini a Glumina). MATO BOGOJEVIĆ iz Moševića (Gradac) rođen je oko

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Marijan Sivrić, isto, str. 152.

³³ Đuro Krste, Usmena tradicija o porijeklu, razvoju i kretanju rodova na području Trnčine i Velje Mede, provjerena podacima Liber baptisatorum parochie de Trebigna, “*Tribunia*”, 1, Zavičajni muzej, Trebinje, 1975., str. 177.

³⁴ Isto, str. 157.

³⁵ Nikola Buconjić, *Dumo i njegov narod*, broj 26, str. 13.

³⁶ Đuro Krste, isto, str. 177.

1720. godine i studirao je u Dubrovniku (la filosofia et ora studia la morale). IVAN NIKOLIĆ iz Češljara rođen je oko 1732. godine i studirao je u Dubrovniku i Loretu.³⁷

Svećenik MIHO BRATOŠ bio je na službi u misiji Žurovići od 1672. do 1674. godine. Njegovo podrijetlo bi moglo biti iz Velje Međe, gdje je živio rod Bratoša.³⁸

U matičnim knjigama župe Grad u Dubrovniku nailazimo na još nekoliko imena svećenika za koje se može tvrditi da su s područja Popova. Tu su: Mijo Bošković, Mijo Češljarić (Nikolić), Ivan Dadić, Nikola Ivić, Marko Kordić i Nikola Bogdanović.

Tom popisu bi trebalo dodati, zapravo na čelo dopisati ime slavnoga svjetskog znanstvenika Josipa Ruđera Boškovića, čiji je otac Nikola rođen u Orahovu Dolu, odakle je oko 1700. godine preselio u Dubrovnik, gdje je 1711. rođen Josip Ruđer, poznato ime svjetske znanosti. Ovo ne da se svojata njegovo ime nego tek da se ukaže na njegovo podrijetlo.

Interesantno je spomenuti i ime STORANIJA, dubrovačkog književnika, koji je, kako navodi Ivan Stojanović u knjizi *Povijest Dubrovnika*, živio i umro i Italiji, gdje je postao vitezom, a rodio se u Popovu polju u hercegovačkoj obitelji Stojanovića. Bio je odgojen u Dubrovniku, a u Italiji je svoje prezime potalijančio u Storani.³⁹ Isti autor spominje i Stefana pl. Rajčevića, za kojega kaže da je “nekadašnji č. k. konzularni agent u Bukureštu i č. k. savjetnik, sad konsuo u Livornu, rodom blizu Popova u Hercegovini”. Stojanović također navodi da mu je Rajčević ustupio prijepis putnog dnevnika koji je vođen kod dubrovačkog poslanstva, koje je 1792. godine putovalo u Carigrad. Za Rajčevića Stjepan Čosić navodi da je rođen u Dubrovniku 1739. godine, a za obitelj Rajčević tvrdi da je podrijetlom iz Popova u Hercegovini, odakle je doselio Stjepanov djed, dok mu je majka bila iz obitelji Marini. Titulu stonskog plemića dobio je 1790. godine.⁴⁰

Opravdano je zapitati se nije li i autor knjige *Povijest Dubrovnika* podrijetlom iz toga kraja, što je možda i utjecalo da mu Rajčević ustupi prijepis putnog dnevnika dubrovačkog poslanstva.

Zapaženo ime u diplomaciji Dubrovačke Republike je Đuro Curić, koji je 1767. godine bio konzul na Porti. Curić se 1768. godine oženio kćerkom trgovca i diplomata Lovre Budmanija.⁴¹ Ne bi trebalo sumnjati da je i Curićevo

³⁷ Basilius Pandžić, isto, str. 152. i 153.

³⁸ Marijan Sivrić, *Hercegovina*, 1, 1981., str. 15.

³⁹ Ivan Stojanović, isto, str. 9.

⁴⁰ Stjepan Čosić, O stonskom plemstvu u doba Dubrovačke Republike, “*Dubrave hrid*”, 14, Pastoralni centar Boninovo, Dubrovnik, 1997., str. 22.

⁴¹ Vuk Vinaver, *Dubrovnik i Turska...*, str. 11.

podrijetlo iz Velje Međe, gdje se taj rod javlja od početka 18. stoljeća, a vjerojatno i ranije.

Poznato je da je crkva imala odlučujući utjecaj na sva zbivanja u prošlosti, pa je razumljivo da su i istaknuta imena znanosti najvećim dijelom potjecala iz vjerskih škola. Iz tih su razloga i spomenute osobe s toga područja došle do izražaja u 17. i 18. stoljeću. Međutim, osim njih, nalazimo nekoliko imena koja se spominju kao istaknuti moreplovci, kvalificirani pomorci na brodovima Dubrovačke Republike. Josip Luetić u tekstu *Hercegovci - kvalificirani pomorci zaposleni na jedrenjacima Dubrovačke Republike* navodi da je u jednom razdoblju 17. stoljeća dubrovačko brodovlje (i ono pod nacionalnom dubrovačkom i ono pod stranom zastavom) bilo veće i kvalitetnije od trgovačke mornarice Venecije. Autor također navodi da je u Slano stizala roba iz Popova preko Zavale, te je Slano bilo izvozna luka jednog dijela Hercegovine. S obzirom na tako jaku i brojnu flotu, razumljivo je da su Dubrovčani bili primorani za posadu uzimati ljude iz drugih mjesta (drugog državljanstva), ali “čini se da su Hercegovci imali neke privilegije ispred ostalih stranaca naše nacionalnosti, koji su u velikom broju nalazili zaposlenje kao profesionalni pomorci na jedrenjacima trgovačke mornarice Dubrovačke Republike”. Iz objavljenog popisa može se utvrditi da je oko 25 njih bilo iz Popova polja ili bliže okolice.⁴²

NIKOLA PRKAČ (Prkačin) je jedno od najpoznatijih imena. U evidenciji je zapisan kao “Nicollo Parcacia da Popou”, što je, bez sumnje, Nikola Prkačin iz sela Dužice u Trebinji. Plovio je na jedrenjacima vanjadranske plovidbe 1797. godine u svojstvu “gvardijana” (briga o opskrbi na brodu), dok je nekoliko godina kasnije postao brodski pisar na jedrenjaku “La fortuna”, što znači da je već bio časnik na brodu. Prkač je, kaže autor, morao završiti neku školu ili je bio posebno nadaren te je za kratko vrijeme postao brodskim časnikom.

PETAR KOJIĆ se, uz Prkačina, spominje kao pisar na brodu “La constanza gloriosa”. Na brod se ukrcao 1798. godine, a prema dužnosti koju je obavljao svakako je morao biti nadaren, jer brodski su pisari bili najvažnije osobe među časnicima na brodu, te bi se moglo tvrditi, kaže Luetić, da su ta dva Hercegovca, iako “stranci”, bili sposobni i povjerljivi.

Među osobama, čija je imena objavio Josip Luetić, nalazimo još onih koji su podrijetlom iz Popova polja ili njegove bliže okolice.

⁴² Josip Luetić, *Hercegovci - kvalificirani pomorci na jedrenjacima Dubrovačke Republike* u 18. i 19. stoljeću, “*Tribunia*” 1, Zavičajni muzej, Trebinje, 1975., str. 181. do 195., “*Tribunia*” 5, 1980., str. 47. do 53.

KRSTO (Kristifor) ZVONO, mornar i kormilar ne velikoj navi "Sv. Vlaho ecc" pod zapovjedništvom kapetana Boža Šilje. Kristifor se javlja i u matičnim knjigama župe Grad u Dubrovniku, gdje se za njega navodi da je kapetan, što znači da je napredovao u nautičkom zvanju. Za LUKU KRMEKA se navodi da je iz Popova, iako rod Krmeka živi u Drijenu (Gradac). Bio je u stalnom sastavu momčadi na trgovačkom brodu tipa pulaka pod zapovjedništvom kapetana Mortelletija iz primorskog sela Trnovice. SIMEON STOJANOVIĆ je također mornar na trgovačkom brodu tipa kekije pod zapovjedništvom Bože Šiše (vjerojatno Šišojevića). FILIP BAŠADUR (Basciadar) iz Popova kormilario je u 1785. godini velikom prekooceanskom navom pod zapovjedništvom Krista Nonkovića, a MIHAJLO RAJČEVIĆ kormilar je na navi zapovjednika Nikole Rustana. MIHAJLO SUŠIĆ je mornar na prekooceanskoj navi "L` Interpido" pod zapovjedništvom kapetana Petra Jerinića, dok je NIKOLA MITROVIĆ, za kojega se navodi da je iz Popova, mornar na jedrenjaku tipa kekije, kojim je zapovijedao kapetan Ivan Radić. U daljnjem su popisu: NIKOLA MIHIĆ, IVAN PAVLOVIĆ, CVJETAN TOMIČIĆ, DAMJAN PAVLOVIĆ, MARIN PAVLOVIĆ, PETAR KUKICA i ANDRO DOBROSLAVIĆ, mornari na raznim tipovima brodova vanjadranske plovidbe, dok se VLAHO KRISTIĆ spominje kao vođa palube, što je bila odgovorna služba na brodu. U popisu slijede i: MARKO MATKOVIĆ, GAŠPAR AUGUSTIN (Gustin), NIKOLA BARTULOVIĆ, BOŠKO PREVIŠIĆ i NIKOLA RAGUŽ, te BOŠKO PRKAČIN, za kojega se navodi da je postao gvardijan na jedrenjaku "Madona SSena della Concesione".

Za Giovanija Bachiu (Ivan Bakija) se navodi da je iz Valdinocce, te bi se opravdano moglo pretpostaviti da je to možda Ivan Balija, tim prije što i autor navodi da pisar dubrovačke kancelarije nije držao za vrijedno da se više pomuči pa da na talijanskoj grafiji zapiše pravilno prezimena mornara (misli konkretno na Nikolu Prkača). Svakako bi ta pretpostavka morala važiti i za ostale mornare.

Ilija Mitić u tekstu "Pokušaj osnivanja konzulata Dubrovačke Republike u Antwerpenu i Famouthu, tijekom druge polovine 18. stoljeća", navodi da je dubrovački kapetan Marko Dobrosravić pristao u Dubrovnik na putu iz Trsta za Hamburg radi obnove brodskih dokumenata. I ovdje se radi o pripadniku roda, čiji su predci ranije živjeli u Ravnom, odnosno Trebinji. To bi se, možda, moglo reći i za kapetane M. Cvjetkovića i P. Jerinića.

Time ne završava popis ljudi s područja Popova koji su u raznim djelatnostima Republike uživali ugled i pridonosili njezinom prosperitetu. Tu je i veći broj obrtnika i trgovaca koji su, došavši u Dubrovnik, bistrinom uma i sposobnošću uskoro bili zapaženi, te su im povjeravani poslovi od interesa za Republiku. Ua matičnim knjigama župe Grad susrećemo se s imenima 12

svećenika, 15 krznara, 3 pomorska kapetana, 9 zlatara, 6 profesionalnih vojnika, 2 kovača i 2 obućara. Svi oni vode podrijetlo iz župe Popovo. Samo neki od njih su se vratili u rodni kraj poslije izučenog zanata, a najveći broj je ostao, zasnovao obitelj i Dubrovnik prihvatio kao svoj novi dom. Vinaver navodi više imena dubrovačkih trgovaca koji su trgovali po Turskoj Carevini, a među njima znan je broj iz rodova s područja Popova polja. Tu se spominju: Ivan Dobroslavić, Luka Drašković, Luka Rajčević, Dominko Nikolić, Matija Bošković, Miho Dobroslavić, Dragojlo Bošković, Marko Petrović, Boško Matijašević, Jozo Marković, Matija Vulićević, Nikola Bošković, Frano Curić (brat konzula Đure Curića), Stjepan Nikolić, Cvjetko Dobroslavić, Vlaho Miletić, Luka Kojić i “neki Dobroslavić, koji je umro u Zagrebu 1736. godine kad je tamo bilo nekoliko njegovih zemljaka”. Osim njih još se spominju i Đuro Milošević, Mihael Mitrović i Matija Milić.

Kako se vidi, najbrojnija su im zanimanja bila trgovac, krznar i zlatar, te bi o njima trebalo i nešto više reći. Naime, razumljivo je da su se ljudi bavili trgovinom, pa i krznarstvom, s obzirom na uvjete kraja gdje su živjeli i provodili djetinjstvo (stočarski kraj), ali je donekle čudno da su se posvećivali i zlatarskom umijeću, za koje je bilo potrebno dugotrajno naukovanje.

“Još u srednjem vijeku, a tako je bilo i u kasnijim stoljećima, vidno mjesto u dubrovačkom zlatarstvu imali su zlatari koji su to umijeće stekli u Dubrovniku, a potječu iz dubrovačkog zaleđa, iz raznih krajeva Hercegovine. Oni su, kao djetići, pod ugovorom, dolazili u Dubrovnik kod najistaknutijih dubrovačkih majstora zlatara i kod njih u dugogodišnjem radu savladavali zlatarsku vještinu. Neki od njih postali su vješti zlatari, pa i majstori (magistri) i vlasnici zlatarskih radionica. Među najpoznatije s područja Popova spadaju: Stjepan Botica, Petar Sokolović stariji i Petar Sokolović mlađi, te Marko Sokolović. Izgleda da su pripadnici roda Sokolović (Sokol) bili posebno skloni izučavanju zlatarskog umijeća jer je iz ovog roda u Dubrovniku bilo 5 zlatara.”

Trebinja je udaljena od Dubrovnika oko 60 kilometara. Do prvog naseljenog mjesta u Primorju Čepikuća je svega 5 kilometara. Dva puta toliko je do Slanog, a nešto više do Stona. Blizina tih mjesta, posebno Dubrovnika, davala je snažan utjecaj svim zbivanjima na hercegovačkom području. Zbog toga bi se moglo reći da je Dubrovnik s cijelim Primorjem do Stona u srednjem vijeku, ali i kasnije, bio očekivana luka spasa za sve koji su osjetili tjeskobu i koji su iz bilo kojih razloga bili primorani napustiti rodno ognjište. Bježalo se od turskog zuluma, odlazilo zbog gladi i neimaštine, preseljavalo se radi ugodnijeg života i školovanja; jednom riječju za sve to neka, pa makar i daleka, nada bio je Dubrovnik. Tako je bilo u vrijeme turske okupacije, kad je masovna migracija zabrinjavala i turske vlasti jer se smanjivao harač. Tako je bilo i u

vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, pa i svih kasnijih režima. Tako je i danas. Šezdesetih godina ovog stoljeća otpočela je, najprvo pojedinačna a kasnije sve masovnija, migracija prema zidinama Dubrovnika i u njegovu bližu okolicu. Dubrovnik je svojim čarima postao ideal mladih ljudi. I ne samo njih. I stariji sanjaju o njegovim blagodatima i mogućnosti školovanja djece u njegovim školama. Zbog toga poslije završenog osnovnog školovanja djeca nastavljaju školovanje u Dubrovniku, gdje očekuju i zapošljavanje. I preko 98% zaposlenih s područja Popova stalni je posao našlo u Dubrovniku. Na taj način se održava kontinuitet povezanosti s Dubrovnikom i Dubrovnika s njegovim zaleđem.

Nikada se nije govorilo "idem u Dubrovnik" nego jednostavno "idem u Grad", jer se pod tim pojmom znalo da je to Dubrovnik.

Na taj način, moglo bi se reći, ljudi iz zaleđa smatrali su Dubrovnik svojim, jer sva ostala mjesta imaju ime, a on je za njih Grad, nešto blisko, svoje. Udaljenost od šezdesetak kilometara nije nikada predstavljala problem, pa kad nije bilo novca, išlo se pješice, a bilo je zadovoljstvo stići na Stradun, kod Sv. Vlaha. Bio je to nezaboravni doživljaj.

Bliske veze i komunikativnost sa selima Stonskog primorja i Dubrovnikom geografsku udaljenost znatno su smanjivale, te bi se moglo reći da je Dubrovnik uvijek bio tu - na pragu, ili pak da smo mi bili na pragu njemu - Dubrovniku, što je često, u teškim trenucima, bilo i veliko ohrabrenje i velika nada.

S pravom bi se moglo reći su od davnih pa sve do današnjih dana *SVI PUTOVI VODILI U DUBROVNIK*.

Zaključak

Područje župe Trebinje, ali i šira okolica - jugozapadni dio Popova polja od Bobana do Neuma i Graca - bilo je dio graničnog pojasa između Osmanskog Carstva i Dubrovačke Republike. Stanovništvo toga kraja je zbog toga doživljavalo razne neugodnosti, jer je moralo izražavati lojalnost državi, čiji su bili podanici, a utočište i zaštitu tražili u susjednoj državi, Dubrovačkoj Republici.

I granica je na tom dijelu bila lako prohodna, jer je u tehničkom pogledu nije bilo moguće nadzirati.

Dubrovačka Republika je, pod utjecajem Rimske kurije, na neki način vodila brigu o katoličkom pučanstvu na okupiranom području, te je poduzimala izvjesne mjere potpore stanovništvu naših krajeva. Jedna od mjera bio je i pastoralni rad, koji su obavljali mahom svećenici dubrovačke biskupije kako bi spriječili daljnji prodor islama, ali i shizme koja je sve više uzimala maha u agresivnom nastupu prema južnom predjelu. Da bi se u tome uspjelo, crkva je omogućila školovanje većem broju mladih ljudi kako u Dubrovniku tako i

u susjednoj Italiji (Fermo i Loreto). Svi su se oni poslije školovanja vraćali u rodni kraj na povjerene im dužnosti. Osim onih koji su uglavnom završavali škole za svećenička zvanja, na desetine ih je bilo zaposleno na brodovima trgovačke mornarice Dubrovačke Republike, gdje su se iskazali kao vrsni pomorci. Znatan broj mladih ljudi s područja zaleđa u Dubrovniku je izučio razne zanate (trgovci, zlatari, krznari i drugi), a umješnost toga posla iskazivali su u Dubrovniku ili na području Dubrovačke Republike.

I u gospodarskom razvitku područje Popova je bilo tijesno vezano za Dubrovnik, jer je razmjena dobara uglavnom tekla prema Primorju i Dubrovniku, te bi se s pravom moglo reći da je Dubrovačka Republika bila područje u sigurnosnom i u gospodarskom pogledu.